

A SZABADKAI GÁZGYÁR MEGVÁLTÁSA 1917-BEN

Községesítés a nagy háború idején

FÁBIÁN BORBÁLA

ABSTRACT

After several decades of negotiations, in 1889, the gasworks in Szabadka (now: Subotica) was built by the United Gasworks of Augsburg, the company of the industrialist L. A. Riedinger from Augsburg. It was one of his four southern gas works companies in Hungary. The plant started to run on February 5, 1890, as the first gas lamps were lit. According to the contract, the city had the opportunity to buy the factory for a specified amount before the end of the contract for 50 years. In 1906, the city assembly decided to redeem the gasworks, but in return for the gas concessions offered by the gasworks, they waived the redemption for 10 years. In 1912, the mayor, dr. Károly Bíró also thought that the development of public lighting can be realized by the redemption of the gasworks. In 1916, the city was also involved in the idea of building a new power plant. Despite the world war, Szabadka succeeded in carrying out its earlier plan of gasworks redemption.

Of the 32 urban gas works in Hungary, 13 were placed in city ownership before the First World War or were built inherently as city-owned gasworks. Redemption was not a simple process even in peacetime, for instance, Újvidék (Novi Sad) did not complete it in 1905. During the war, Kassa, Újvidék, Arad, and Sopron undertook similar tasks. The Szabadka gas plant was taken over at 9 am on October 31, 1917, with Alfonz Seereiner remaining the Director. After a five-month break, from 1st October it restarted supplying lighting gas until March, 1919.

*„A jövő a községi üzemeké és a szociálpolitikának legújabb,
de leggyorsabb fejlődést igénylő ága.”¹*

A szabadkai gázgyár története a kiegyezés után kezdődik, hiszen az első tárgyalások a légszuszvillágítás bevezetésére ekkor kezdődtek a városban. 1890-től világították a szabadkai utcákat gázzal, vagyis légszesszel. A szabadkai gázgyár az utolsó, a Riedinger augsburgi cég által épített magyarországi gázgyár volt. Az 1880-as évek második felében ugyanis egymás után épített gázgyárakat a cég az Alföldön, Bács-Bodrog vármegye három gázgyára (Baja 1887, Újvidék 1888, Szabadka 1890) is ennek a cégnek a nevéhez fűződik.² A 20. század elején egy nagyszabású fejlesztésnek és az Auer-égők terjedésének köszönhetően a szabadkai gázgyár fogyasztóinak száma annak ellenére emelkedett, hogy a városban 1896-tól kezdve villanytelep is működött.³

*1. kép: A bajai gázgyár. Ehhez hasonló volt a szabadkai is,
csak arról nem maradt fenn hasonló közeli fénykép
(Forrás: Baja thj város gáz- és villamosüzemének története [1937])*

KÖZSÉGESÍTÉS

„A divat. Budapest kezdte és ki tudja, melyik városunk fogja végezni. Itt kezdték a községeztést és ez divattá lett az egész országban. Előbb Budapest városítja a gázgyárat, beletemet rengeteg milliókat, ezen a példán elindulva minden város nagy kölcsönöket vesz fel és községeztet. Csak a múlt héten adtunk hírt arról, hogy Arad is megváltja gázüzemét, e héten már arról adhatunk hírt, hogy Szabadka cselekszik ugyanezt. Szabadkán ugyanis 1889-ben építették fel a gázgyárat, amelynek koncessziója ez évben lejár. A törvényhatósági bizottság nem régiben elhatározta a gázgyár megváltását és az erre vonatkozó tárgyalások már meg is indultak az augsburgi Egyesített Légszeszgyárak központi igazgatóságával, amelyhez a szabadkai gázgyár tartozik. A megváltás körülbelül egy millió koronába fog kerülni.”²⁴

A bánya című lap újságírójának csak részben volt igaza, hiszen a „világító üzemek”, azaz a gázgyárak és villanytelepek községi tulajdonba kerülése már korábban elkezdődött Magyarországon is. Ripka Ferenc 1910-ben a bécsi és a német példák mellett magyarországiakra is tudott hivatkozni, hogy milyen nyereségesek lehetnek az ilyen vállalatok városi kezelésben is. „A magyar városi világító vállalatok közül Pozsony és Temesváron kívül különösen kiemelendő Debreczen, ahol a városi gázgyár 1907-ben 170000 korona felesleget ért el. Fiume városa a vízvezeték, elektromos telep és elektr. közúti vasút révén bőséges tartalékolás után 182.000 korona nyereséget produkált. Nagybecskerek 1905-ben a városi elektr. telep jövedelme révén 8%-al csökkentette a városi pótdótot.”²⁵

Magyarországon 1891-ben kezdődött a gázgyárak városi tulajdonba kerülése, ugyanis ebben az évben váltotta meg Pozsony a helyi légszeszgyárat, mely Magyarország első gázgyára volt, s 1856-ban kezdett üzemelni.²⁶ Ezt követte Brassó (1892), Temesvár (1893) és Debrecen (1900). Az első városi üzemeltetésű gázgyárat 1900-ban Nagyszombaton építették, a következő évben épült komáromi gázgyár pedig a város közvilágítását az akkor legkorszerűbb Auer-égőkkel kezdte. Még négy település épített saját gázgyárat az első világháború előtt: Medgyes (1905), Marosvásárhely (1910), Dicsőszentmárton (1911) és Nagyszőlősi (1913). Részben ide sorolható Budapest is, mely a gázgyárak megváltása után létesített egy hatalmas központi gázgyárat Óbudán (Budapest Székesfőváros Gázművek). Városi tulajdonba kerültek még a 20. század elején a budapesti gázgyárak (1909), valamint Pancsova (1909), Győr (1911) és Nyitra (1913) gázgyarai. A 32 magyarországi városi gázgyár közül 13 került városi tulajdonba, vagy épült fel városi közműként az első világháború előtt.²⁷

Az első világháború idején, 1917-ben a szabadkai, 1918-ban pedig a kassai és az újvidéki, illetve valószínűleg az aradi²⁸ gázgyár került városi kezelésbe, a cég megváltása útján. 1918-ban a soproni légszeszgyár részvényeit is megvette Sopron, de csak 1924-től lett városi üzem. Ide sorolható a pécsi gázgyár esete is, hiszen azt

a szerb megszállás idején, 1920-ban váltották meg, de az elhatározás már 1909-ben megszületett, ti. hogy tizenegy év múlva városi kezelésbe veszik a gázgyárat. 1920-ban például a gázgyár igazgatójának szabadon bocsátását kellett elérniük az SHS kormánybiztosságtól.⁹ Egy korabeli visszaemlékező szerint: „A gázgyár városítására is megtette a polgármester az előkészítő intézkedéseit, de szerencsére nem juthattunk tovább az első lépéseknél, szerencsére mondom, mivel a gázgyártáshoz szükséges külföldi szén behozatala a háború alatt mindenképpen megnehezedett, majd a fegyverletételt követő belső háborúskodás és a monarchia alkatelemeire való felbomlása következtében teljességében lehetetlenné vált és a gázgyártáshoz kizárólag csakis pécsvidéki szén és fát lehetett felhasználni, ami megtízszerezte a gáztermelés költségeit és a gázgyár kénytelen volt a világítási gáz árát több ezer percenttel fölemelni köbméterenként, a koksza ára hasonló mérvben szökött föl, anélkül, hogy ez fokozta volna a gázgyár jövedelmeit. A gázgyár városítása is időközben kedvező feltételek mellett megtörtént, de a volt tulajdonos jogosult igényeit a bíróságnak kell majd megállapítani, mert a város azzal perben áll.”¹⁰

Ezzel a kérdéssel más városok is foglalkoztak, például Szeged és Nagyvárad. A folyamat az első világháború után, az 1920-as években is folytatódott, például a bajai gázgyár 1923–24-ben került a város tulajdonába.

2. kép: A városi bérműve a Nemzeti Kaszinó
és a kaponyai csata emlékműve egy 1916-os képeslapon
(Forrás: Fábián Borbála gyűjteménye)

Éhen Gyula már 1897-ben megfogalmazta *A modern város* című könyvében: „Kétségtől nagy előny, ha a gázfejlesztés nem nyereségvágyból alakult részvénytársaság kezében van, hanem azt a város házilag kezeli; mert ez esetben tetemesen olcsóbbá kerül. Tanácsos tehát, hogy a város a gázgyárt váltsa magához és vegye házi kezelésbe. A hol pedig gázgyár nincs, ott létesítsen a város és ereszben is tegyen eleget a lakosság iránt tartozó kötelességének.”¹¹ A budapesti légszeszgyárak megváltását kimondó közgyűlési határozat 1908-ban kimondta, hogy ez a városnak előnyös és a „helyes szociális várospolitikai is azt követeli meg, hogy ez a világítási üzem házi kezelésbe vétessék”.¹²

A gázgyárak, illetve villanytelepek községeztése volt az első terület, ahol nem hatósági – például közegészségügyi – szempontok miatt került sor a városi tulajdonba vételre. A város vezetés célja a közvilágítási anomáliák megszüntetésén túl a világítási üzem által termelt nyereség megszerzése volt.¹³

A SZABADKAI GÁZGYÁR MEGVÁLTÁSA

1905-ben vetődött fel először, hogy a város – élve a szerződésben biztosított jogaival – „megváltja”, azaz saját kezelésébe veszi a gázgyárat. Az akkor felhozott indok szerint Szabadka költségvetését nagyon megterhelték a közvilágítási kiadások, s ennek csökkentését remélték a gázgyár házi kezelésbe vételétől. Az 1906. március 10-i közgyűlésen kimondták, hogy a légszeszgyár megváltását elvben elhatározzák. Első lépésként a gázgyár üzletmenetelének megfigyelésére kérték fel a mérnöki hivatalt és a tisztii ügyészséget. Az üzem természetesen több ajánlatot tett a városnak, hogy megakadályozza a gázgyár átvételét. Ideiglenesen sikerrel is jártak, mert a december 19-i ajánlatukat nyolc nap múlva elfogadta a városi közgyűlés.

A megváltás tízéves elhalasztása miatt számos engedményt kapott Szabadka:

- 1) az utcai világítás ára naponta és lámpánként 2,8 fillér
- 2) ha 1000-nél több az utcai láng, az égési óra 1300, alatta 1600
- 3) akkor is igényelhet utcai lámpákat a város, ha azok távolsága nem 40, hanem 60 méter
- 4) a városi épületek fogyasztása 24 fillér
- 5) „az utcai lámpák egy harmadrészét a vállalat lepke égő helyett saját költségén Auer égővel szereli fel”

Továbbá Szabadka törvényhatósági bizottsága:

- a) nem mond le az évi fogyasztástól függő ármérséklési jogáról
- b) a tiszta jövedelem 10%-ában mint nyereséjuttalomban részesül

- c) „joga leend a városnak a Szt. Teréz tér, Deák utca, Szent István tér, Kossuth u., vasuti feljáró u. és a Terézia parkban megfelelő villanyos ívlámpát felállítani”
 d) a légszesz minőségét egy fénymérővel a városi főgimnázium épületében vizsgálhatja
 e) a 12. és 13. pont értelmezése: „az összfogyasztás kiszámításánál légszeszveszteség címen a 13. pontban kikötött maximumnál több el nem számítható”.¹⁴

1907-től tehát a város részesült a gázgyár nyereségéből. Az 1909. évi nyereség-veszteség számlán pedig a gázgyár jegyezte meg, hogy a kedvezőtlenebb eredmény oka maga a város, mert „a közvilágítás a tekintetes Tanács által annyira takarékosan használtatott, nem is szólva arról, hogy a lebontások miatt majdnem teljesen szünetelt” a városházi légszeszfogyasztás.¹⁵

A gázgyár városi kézbe vételéről nem mondott le Szabadka, például dr. Bíró Károly tízéves polgármesteri munkájának értékelésekor, 1912-ben a legközelebbi jövő feladataként jelezte, hogy „a közvilágítás kiterjesztése lehetőleg a gázgyár megváltása útján”.¹⁶ A pótszerződés lejártakor, vagyis tíz évvel később, 1916-ban Szabadka jelezte az Egyesült Légszeszgyáraknak (Vereinigte Gaswerke in Augsburg), hogy élni kíván a jogával. A *Fővárosi Hírlap* erről így tudósított: „A szabadkai gázgyár megváltása. A szabadkai gázgyár koncessziója ebben az évben lejár. Szabadka város elhatározta a gázgyár megváltását és az erre vonatkozó tárgyalások megindultak az augsburgi Vereinigte Gaswerke A.-G.-tal, melyhez a szabadkai légszeszgyár tartozik. A megváltás körülbelül 1 millió K-ba fog kerülni. Két év múlva jár le a Szabadkai villamos vasút és világítási r.-t. koncessziója is. A város, hogy a társaságot az áram olcsóbbá tételére kényszerítse, új villamostelepét állít és onnan fogja a városházát, az építendő új színházat, az összes középületeket és nyilvános helyiségeket villamos árammal ellátni.”¹⁷

1916. június 28-i levelében Rügemer, az Egyesített Légszeszgyárak vezetője elismerte, hogy Szabadka terve a gázgyár és a villanytelep egy kézbe vételére a legcélszerűbb, és hogy a gázgyár telkén van elegendő hely egy új villanytelep felépítésére, mégis azt kérte, hogy a település tíz évre mondjon le a gázgyár megváltásáról. Felajánlotta, hogy a légszesztartók mögötti területen felépítik az új áramközpontot, amit a megváltási időszak végéig üzemeltetnének.

1917. április elején – a személyes tárgyalás után – a vállalat azt ajánlotta, hogy ha Szabadka öt évre elhalasztja a gázgyár megváltását, akkor újabb kedvezményt nem kap, csak a háború utánra halasztják. A megváltás alapja ugyanis maradna az 1911 és 1916 közötti üzletevek. Egyetlen kérése a vállalatnak a légszeszárak felemelése, illetve a szénárhoz kötése volt: ha a szénárok 20 százalékkal emelkednek, akkor a légszesz köbméterenkénti ára is 1-1 fillérrel fölemelhető, csökkenés esetén pedig leszállítható legyen.¹⁸

1917. május 24-én fogadta el a Vereinigte Gaswerke vezetősége az egy nappal korábbi tárgyalás eredményét, a 700 000 koronás megváltási árat és az utcai lámpák, a fogyasztóknál lévő gázórák és egyéb üzemi készletekért a kb. 80 000 koronás leltárát, utóbbiról megjegyezve, hogy *„mai forgalmi értékük jóval nagyobb”*.¹⁹ Néhány nappal később mégis meggondolták magukat, és 750 000 koronát kértek a gázgyárért a *„valuta siralmas állapotára való tekintettel, valamint figyelembe véve a háború előidézte üzleti eredményeket”*. Végül a kettő közötti árban sikerült megegyezni, hiszen 712 000 koronát fizetett a gázgyárért Szabadka, emellett 76 208 korona 69 fillért az átvett anyagokért. Az Egyesült Légszuszgyárak továbbá átruházta a városra a bécsi Guttmann testvérekkel az év végéig fennálló szénszállítási szerződését.²⁰

A július 28-i tanácsülés Steiner Károly temesvári gázgyárigazgatót kérte fel szakértőként a szabadkai üzem megvizsgálására,²¹ annak vezetőjét, Seereiner Alfonzot pedig utasították, hogy a jövő évi szénkészlet beszerzésére kezdje meg a tárgyalásokat Budapesten és Bécsben is. Thübner Ferenc, a m. kir. 6. honv. gyalogezred pótzászlóaljánál lévő számvivő őrmester – minősített segédszolgálatos – katonai felmentését kezdeményezték Seereiner tanácsára, hogy az új üzem számvevője (főkönyvelője) legyen. Seereinert bízták meg a szükséges irodai kellékek és nyomtatványok beszerzésével is.²²

Seereiner a széntárgyalások miatt járt Budapesten és a belügyminisztériumban is, ahonnan azt a hírt hozta szeptember 12-én, hogy a gázgyár ügye kedvező elintézés előtt áll, csak Szabadka főispánjától néhány információ megadására vár a belügyminiszter. Seereiner tudósítása szerint a belügyminiszter *„a gázgyár megváltását szívesen látja, mert számít arra, hogy a gázgyár megváltása nagy gazdasági előnyöket fog a városnak nyújtani.”*²³

A belügyminiszteri jóváhagyást október 2-án kapták meg. A hónap végén, október 26-án tekintette meg és vizsgálta át a gázgyár épületeit Pongrácz Albert, a szegedi gázgyár igazgatója, aki néhány hibát talált, melyek a gyár üzemképességét nem befolyásolták, ezért javasolta a felsorolt hibák kivételével – mert azoknak kijavítására a korábbi tulajdonost kötelezték – a gázgyár átvételét, ugyanis véleménye szerint a gyártelep és a csőhálózat *„üzemképes jó állapotban van”*.²⁴

A gyár átvételére a hónap utolsó napján került sor.

A *Délmagyarország* című lap így tudósított az eseményről: *„Szabadka átvette a gázgyárat. A gázgyár átvételének hónapok óta megindult folyamata – mint Szabadkáról jelentik – végre teljes betetőzést nyert. A város hivatalosan átvette a gázgyárat és már hatósági üzemből kapja a közönség a világitást. Szerdán délelőtt a gázgyárban megjelent a város részéről a főügyész, a főmérnök, egy városi mérnök és két törvényhatósági bizottsági tag. A volt tulajdonos, az augsburgi gázművek képviselőjén kívül megjelent Adorján Emil újvidéki és Schneider Fülöp pozsonyi gázgyári igazgató szakértőként, míg a város szakértőjeként Pongrácz Albert, szegedi gázgyári igazgató*

szerepelt. Az átvételről szóló hivatalos jegyzőkönyvben megállapították a gázgyár aktíváit, passzívait és az átvételi feltételeket. A város a gázgyár egész berendezéséért és felszereléséért körülbelül 789²⁵ koronát fizet. A városi gázgyár vezetésével az eddigi igazgatót, Seereiner Alfonzot bízták meg.²⁶

Az új üzem neve Szabadka szab. kir. város gázműve lett. A korábbi tisztviselők közül az igazgatón kívül átvették Thübner Ferenc főkönyvelőt, Schreier Izidor gázmestert, aki már 15 éve szolgált a gázgyárnál. Három pénzeszedőt is: Teleki Istvánt, Körpel Jolánt és Ugri Illést is. Utóbbi csak a háború idejére, mert helyettes pénzeszedő volt.²⁷ A gázgyár megváltásához szükséges összeget a Délvidéki Közgazdasági Banknál felvett 7 millió kölcsönből fizette a város.

A helyi Bácsmegyei Napló tudósítása szerint: „A szabadkai gázgyárnak a város által leendő átvétele ma véglegesen megtörtént. Holnap, november elsejétől kezdődőleg tehát már városi üzem szolgáltatja Szabadka lakosságának a gázvilágítást, mert hiszen egyéb célra most a gyárnak elegendő gáza nincsen. Most, hogy a város veszi házikezelésbe a gyárat, azzal kecsegtethetjük magunkat, hogy talán nem fognak megismétlődni a multak bajai. [...] Az, hogy a gázgyár vezetője annak régi igazgatója lesz, Szabadkán általános örömet okoz. Az igazgató előzékenysége, körültekintése biztosítja a közösséget, hogy a gázgyár mint városi üzem is a legnagyobb méltányosságot fogja tanúsítani a fogyasztó közönséggel szemben.”²⁸

A SZABADKAI GÁZGYÁR AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTOLSÓ ÉVEIBEN

Az első világháború alatt a megváltozott viszonyok, életkörülmények miatt számos nehézséggel kellett a gázgyárnak szembenéznie. Ezekről egy 1916-os, a városhoz intézett levelében így számolt be a gázgyár igazgatója: „A háború mint sok más intézményt és vállalkozást a mi hosszú évi szerződés által lekötött és a háború előtt pótszerződéssel a városnak nyújtott nagy kedvezmények által súlyosbított és terhelt vállalatunkat érzékenyen károsította, mert nemcsak a háború alatt lábra kapott óriási drágulással nem hozhatta egyensúlyba a gázgyár bevételeit, hanem, ellenkezőleg, egyrészt a tömeges bevonulások, a közönség nagy takarékoskodása és az üzletszerzés százféle nehézségei végett nem tudott nagyobb forgalmat elérni, másrészt pedig tetemes kárunk volt a fizetendő magasabb munkabérektől és ténylegesen emelt regie költségekből, s végül az örökös vasúti szállítási nehézségekkel küzdöttünk, s ennek eredményeképp, s a bányák által le nem szállított szénhiány miatt kénytelenek voltunk, pld. 1915. január 1.-től 1916. november 1.-ig teljes 12 hónapon át, a szerződés szerint bennünket megillető gázvilágítást a felére redukálni. Hogy a redukálás, minden egyéb árdrágító körülményektől eltekintve, részünkre mit jelentett, kitűnik abból, hogy a város évi gázfogyasztása, az utóbbi években világítási naptár szerinti szolgáltatás mellett, kitett már évi 70000 korona számla – összeget, tehát nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy 12 redukált világítási hónapban, a ránk nézve szerencsétlen

*háborús viszonyok folytán, a város, rajtunk, kerek 25000 koronát takarított meg világítási költségekben. A rossz, illetve gyér világítás végett a város közönsége s a helyi lapok, mint emlékezni méltóztatnak, gyakran és elkeseredetten panaszkodtak, de javultak közben a vasúti szállítási viszonyok, úgyannyira, hogy ez év május hónapjában már abba a szerencsés helyzetbe jutottunk, hogy 12 hónapi félvilágítás után felgyújthattuk a több százezer korona költség árán felállított gázkandelábereket, és pedig a május és június hónapokban előirt égési-naptár és égési időtartam szerint tehát nem égettük már derűre-borura a lámpákat, mint azt hitték, hanem szigorúan betartottuk a naptári felgyújtási és oltási időket.*²⁹

Ezt még a lámpák újbóli teljes felgyújtása előtt, áprilisban bejelentették a mérnöki hivatalnál, de csak július 10–15. körül tett észrevételt a városi mérnöki hivatal, hogy a lámpák csak felerészt éjgenek. November végén próbálták ismét elérni a városi tanácsnál, hogy legalább a félvilágítás árát, 2665 korona 32 fillért fizesse ki.

1916 decemberében, a várossal folytatott tárgyalások során már felvetették, hogy január 1-jétől a közvilágítási lámpákért fizetett égési óradíjakat 0,4 fillérrel, a világító gáz árát pedig 4 fillérrel kellene megemelni átmenetileg.³⁰ A pótszerződést nem hosszabbították meg, ezért 1917. január 31-i levelében a gázgyár igazgatója értesítette a tanácsot, hogy az 1888-as alapszerződés lépett életbe, amely szerint a gáz ára a fogyasztástól függ. Az 1916-os évben Szabadka fogyasztása nem érte el a 600 000 köbmétert, ezért a gáz árát emelték: a közvilágítási égésióra-díja 1,5 krajcárra (tehát 3 fillérre), a városi épületekben fogyasztott légszesz ára pedig 32 fillérre változott.³¹ Ezzel végrehajtották a decemberben kért gázáremelést, sőt a városi fogyasztás esetében ez nagyobb mértékű lett, mivel korábban csak 24 fillért fizettek a fogyasztásért köbméterenként.

Az áremelés nem tartott sokáig, mivel február közepén szénhiány miatt a gázgyár termelése leállt. A *Népszava* erről így tudósított: „Szabadkán nincsen gáz. A szabadkai gázgyár igazgatója megjelent dr. Bíró Károly polgármesternél és bejelentette, hogy a gázgyár szénhiány miatt az üzemet teljesen megszüntette. Mostantól kezdve Szabadkán nincsen gáz. A városnak ucai villanyvilágítása nincs és így egyelőre nem segíthet magán.”³² A tárgyalások közben, az egyik április végi levelének utóiratában Seereiner közölte: „Egyben tisztelettel közlöm hogy szénkészletünk a mai tetemesen reduktióval még csak szombatig lesz elég, s akkor a gázszolgáltatást, valószínűleg ismét be kell szüntetni egy időre, mert nincs remény, hogy 1-2 héten belül szénét kapjunk.”³³

1917-ben még nehezebb volt a gázgyár újraindítása. Szeptember 24-i jelentésében erről így ír Seereiner Alfonz: „a gázgyár üzemet, még a vállalat kezelésében f. év október hó 1.-én, 5 havi üzemszünet után újból meg fogom indíttatni, a magánosoknak gázt szolgáltatni és egyelőre kb. 100-120 gázközlámpát fogok felgyújtgatni. a közlámpákat 1-től 7-éig esti 6 órától éjjeli 11 óráig és 7.-ie után e hó végéig fokozatosan esti 5 órától hajnali 5 óráig akarom égetni. Több lámpát egyelőre aligha

3. kép: Dr. Bíró Károly, Szabadka polgármestere

(Forrás: Bácsország 1905. évi száma)

van módomban felgyújtani, mert nem tudok elegendő számban lámpagyújtó férfiakat vagy nőket alkalmazni. A gáztermelés felvétele is csak úgy volt lehetséges, hogy három fűtőt ideiglenesen, az újvidéki gázgyártól kölcsönöztem, de a 3 fűtőt, f. hó 30.-án, miután a gázüzemet ott is fel akarják már venni, Újvidékre ismét vissza kell küldenem.– Megfelelő munkásokat itt már azért is nehéz találni, mert azok még pedig teljesen gyakorlatlan munkások, 15.– korona napszámot kérnek és el vagyok rá készülve, hogy ehhez hasonló követelésekkel fognak majd a lámpagyújtók is előállani! A kérdést nem tudom másként megoldani, minthogy a jelentkező munkásokat a velük ki-alkudható bérért alkalmazom. amint a munkakínálat nagyobb lesz és megfelelő olcsóbb erők jelentkeznek, vagy az életviszonyok javulni fognak, a béreket ehhez képest le fogom szállítani. Mindaddig azonban függünk a munkások bérköveteléseitől. Kérem ennek szíves tudomásul vételét, valamint azt is, hogy amennyiben a városházán munkások jelentkeznének, őket jelentkezés végett hozzám utasítani szíveskedjen. Nagy hasznunkra volna 2-3 erős, ügyes hadifogoly is”. A jelentés további részében kérte, hogy a Szabadkára érkező, gázgyártásra alkalmas szenet a gyár kapja meg, valamint kért egy hordó petróleumot az utcai lámpák felgyújtásához, illetve az előzetesen a városi gázgyár üzeménél felmerülő költségekre 6000 koronát.³⁴

Már az átvételi tárgyalások alkalmával egy magasabb gázarat állapítottak meg: a 32 fillért felemelték 50 fillérre, a városi üzemek részére pedig 30 fillérre. A gázgyár-igazgató kérdezte, hogy az új egységárat október 1-jétől számlázhatják-e, vagy csak november 1-jétől. Egy másik kérdésben az üzem által termelt melléktermék, a kátrány eladási árának felemelését is kérte 10 fillérről 20 vagy 25 fillérre. Ezt a mellékterméket – hadi célokra – a kereskedelmi minisztérium műszaki osztálya és a budapesti erőépítési igazgatóság vette igénybe, tehát a gázgyár csak azoknak adhatta el, akik a fenti két helyről „beszerzési igazolványokkal” rendelkeztek. A kereskedelmi minisztérium műszaki osztályán az igazgató személyesen kezdeményezte, hogy az 1915 óta termelt ammóniákat feldolgozhassák, amit a minisztérium korábban lefoglalt, de nem szállított el, s már nem tudják hol tárolni, holott a cseppfolyós ammóniából hiány volt.³⁵ Mindkét javaslatát jóváhagyta a városi tanács, tehát a magán-fogyasztók október 1-jétől fizették a magasabb egységárat, és a kátrányért is métermázsánként 25 koronát kértek. November 14-i jelentésében Seereiner bejelentette, hogy a vasúton szállított szén 5-6 százaléka hiányzik, ezért javasolta, hogy kártérítést kérjenek a vasúttól. A másik probléma az volt, hogy a „fegyveres szolgálatra alkalmatlan gázgyári munkásokat egyre-másra behívják segédszolgálatra, félé tehát, hogy ennek folytán üzemzavarok fognak beállni.” Ezért kérte a városi tanácsot, hogy a nélkülözhetetlen gázgyári munkások katonai szolgálat alóli mentesítését kezdeményezze.³⁶

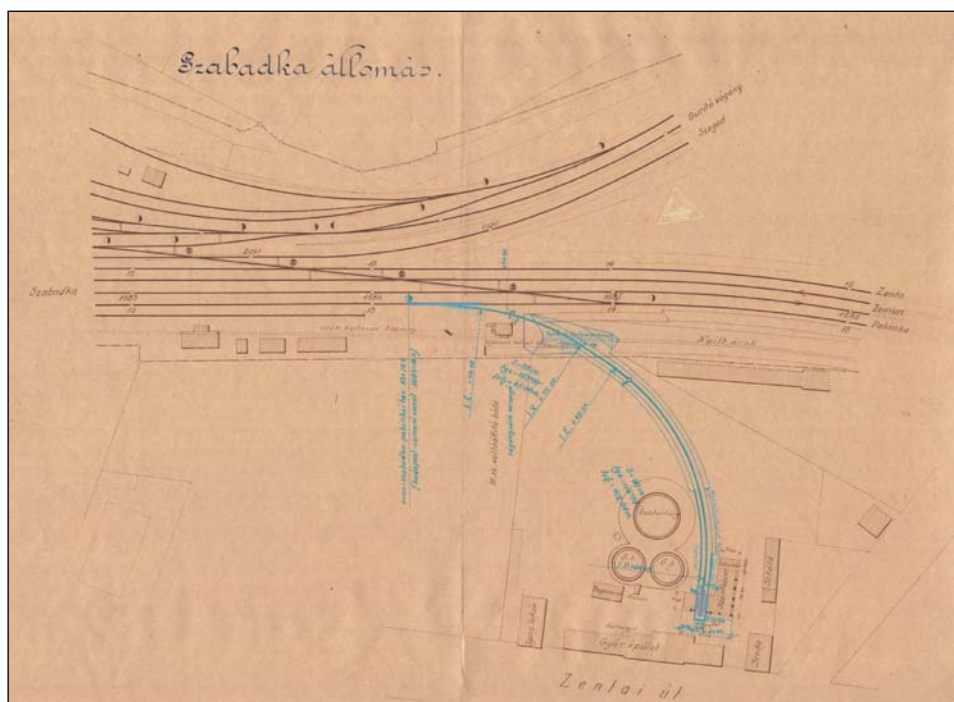
Seereiner Alfonz talpraesett vezető lehetett, aki a városi gázmű vezetőjeként mindent megtett a városért, minden követ megmozgatott a gyár érdekében. 1917. november 22-i jelentésében például ezt írta: „aligha szorul magyarázatra, hogy mit jelent az, hogy november hó 20.-án és a mai szénmizériák mellett az ember – a szénbizottság elékerüljön, hogy ott, ahol az ország minden részéből összesereglett nép és a budapesti lakosság szorong és lázong a szénért, még eredményt is tudjon elérni, már pedig némi eredményről tehetek jelentést, amidőn tisztelettel bejelentem, hogy határozott ígéretet kaptam arra nézve, hogy az október hónapban Szabadka részére kiutalt 25 waggon fűtőszén a szabadkai helyi szénelosztó bizottság meg fogja kapni, bár erre, jog szerint igényt nem tarthat, mert a szénbizottság állítása szerint Szabadka szab. kir. város tanácsa elmulasztotta a gondoskodást arról, hogy a város közönsége részére, valamelyik szénbányánál megrendelte volna a közönség részére szükséges fűtőszén mennyiséget?!³⁷

1918. július 24-én küldte el Seereiner az első félév üzleti eredményét. E szerint 1948,38 korona nyereséggel zárt a számlák szerinti eredmény, de ha ehhez a tőketörlesztést és a lámpagyújtók, gázgyári tisztviselők pótlékait is hozzászámítják, akkor 29 051 korona 62 fillér veszteség az eredmény. A gyárigazgató megoldást is kínált a helyzetre: „a gáztermelés regie költségei, mint általában minden termelésé, annyira megrágtak, hogy a gázgyár háztartásának egyensúlya némileg csak akkor állítható helyre, ha a gáz köbméternek árát 10 fillérrel megemelnénk. A jelentkező

veszteség, bár csak részben nevezhető annak, mert míg a város 1914. év I felében a közvilágításért kereken K 34000.– fizetett a vállalatnak, addig ugyanezáért 1918 I felében kereken csak 20000.– koronát fizetett a városi gázműnek és amennyivel takarékosabb volt a világítás most, legalább is ugyanannyival drágult meg a gáz termelése azóta.”³⁸

Seereiner Alfonz rátermettségének bizonyítéka, hogy nemcsak üzemben tartotta a gázgyárat 1919 márciusáig, hanem sikerült megőriznie a kőszéngáz-termelést is. Ez azért is fontos, mert melléktermékként kokszot állítottak elő, amelyet a szabadkaiak tüzelésre használhattak fel.

Nem következett be az, ami az újvidéki gázgyárral történt. A Szeged című lap 1921-es híre szerint: „Újvidékről jelentik, hogy a háború utolsó évében városi kezelésbe átvett ottani légszuszgyár átvételét kövelőleg már csak rövid ideig volt képes a kőszéngáz üzemét fönttartani s fagázgyártásra térvén át, miután ezen gyártási mód nagy költséggel járt, a város kénytelen volt az üzemet teljesen beszüntetni. Az újvidéki gázgyár immár több, mint két éve teljesen üzemben kívül van s a városnak nem is áll módjában az üzem újból való fölvétele, minél fogva a gyár bérbeadása iránt pályázatot hirdetett.”³⁹

4. kép: Dr. Bíró Károly, Szabadka polgármestere
(Forrás: Bácsország 1905. évi száma)

JEGYZETEK

- ¹ Kosutány Ignác: *Hatósági üzemek*. Szeged, 1924. december 12. 5.
- ² Fábián Borbála: *Nagyobb világosságot! „Világít nekünk Singer olcsón és jól”?*, 3. rész, *Bácsország* 2005/4. (35. szám) 84–87.; Fábián Borbála: *Térrajz, A gázvilágítás bevezetéséről Szabadkán*. Ex Pannonia, 2006 (9–10.) 30–38.
- ³ Fábián Borbála: *A Szabadkai Villamos és Világítási Részvénytársaság első évei*. Ex Pannonia, 2007. (11.) 56–67.
- ⁴ A bánya, 1916. május 21. 4.
- ⁵ *A városi közüzemek és azok szervezése. – Részletek dr. Ripka Ferencz főv. biz. tag f. hó 8-án tartott felolvasásából*. Független Budapest, 1910. január 17. 2.
- ⁶ Portisch, Emil: *Geschichte der Stadt Pressburg Bratislava, volkstümliche Darstellung 2 Bänden, 2*, Pressburg = Bratislava, 1933. 610.
- ⁷ Fábián Borbála: *„A mívelt városokban szükséges utcavilágításról” Magyarország 1914 előtti közvilágítástörténete*, 2009. (PhD. értekezés)
- ⁸ Aradon már 1913-ban foglalkoztak a gázgyár megvételével, akkor a koncesszió meghosszabbítása mellett döntöttek azzal a feltétellel, hogyha a kissármási földgázról kiderül, hogy világításra alkalmas, a város megváltja a gyárat. (Városok Lapja, 1913. szeptember 13. 452–453.)
- ⁹ Deák Bertalan – Szita László: *A pécsi légszeszgyár*. Pécs, 1970. 37–39. Az egyezséget 1924-ben sikerült véglegesen megkötni.
- ¹⁰ Lenkei Lajos: *Negyven év a pécsi életből*. Pécs, 1922. 64.
- ¹¹ Éhen Gyula: *A modern város*. Szombathely, 1897. 92.
- ¹² *Források Budapest történetéhez, 1873–1919. II. kötet*. Szerk.: H. Kohut Márta. Budapest, 1971. 197.
- ¹³ Sipos András: *Várospolitikai és városigazgatás Budapesten 1890–1914*. Várostartörténeti tanulmányok 3. Budapest, 1996. 163–173.
- ¹⁴ Szabadkai Történelmi Levéltár (A továbbiakban: SzTL) F:002. XVI. 15/1905.
- ¹⁵ SzTL F:002. 10239/1910 – XVI. 15/1905.
- ¹⁶ Tíz év munkája és a jövő feladatai, <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/81/biro.html>
- ¹⁷ Fővárosi Hírlap, 1916. május 31. 4.
- ¹⁸ SzTL F:002. 9550/1917 – XVI. 15/1905.
- ¹⁹ SzTL F:002. 14159/1917 – XVI. 15/1905.
- ²⁰ SzTL F:002. 29287/1917 – XVI. 15/1905.
- ²¹ A levéltári iratokból nem derült ki, hogy októberben miért mégis a szegedi gázgyár igazgatója volt a szakértő. Ennek egyik oka az lehetett, hogy munkájáért utóbbi kevesebb fizetséget kért.
- ²² SzTL F:002. 20956/1917 – XVI. 15/1905.
- ²³ SzTL F:002. XVI. 15/1905.
- ²⁴ Pongrácz Albert: *Műszaki szakvélemény, a szabadkai légszeszgyár berendezésének üzemképes állapotáról illetve jókarban levőségéről*. (SzTL F: 002. XVI. 15/1905.)
- ²⁵ Sajtóhiba, hiszen ha kerekítjük az összeget, akkor is 789.000 korona.
- ²⁶ Délmagyarország, 1917. november 3. 5.
- ²⁷ SzTL F:002. 1917. március 13. kgy. jkv. 91. sz.
- ²⁸ Bács megyei Napló, november 1. 2.
- ²⁹ SZTL F:002. mérn. 376/1918.
- ³⁰ SzTL F:002. 32193/1916 – XVI. 15/1905.

³¹ SzTL F:002. 2795/1917 – XVI. 15/1905.

³² Népszava, 1917. február 16. 7.

³³ SzTL F:002. XVI. 15/1905.

³⁴ SZTL F:002. 25941/1917 – XVI. 15/1905.

³⁵ SzTL F:002. 30256/1917 – XVI. 15/1905.

³⁶ SzTL F:002. 30385/1917 – XVI. 15/1905.

³⁷ SzTL F:002. 31117/1917 – XVI. 15/1905.

³⁸ SzTL F:002. XVI. 15/1905.

³⁹ Szeged, 1921. szeptember 27. 4.